

Kinomuzun taleyi ilə barışan sənətkar

Niyazi Bədəlov bədii film çəkməmək "hökm"ünü alın yazısı kimi qəbul etmişdi

Kinoçulardan ilk dəfə şəxsən tanış olduğum, dostlaşdığım ən yaşlı adam, gerek ki, o idi. İyirmi beş ildən artıq söhbətini eləyirəm. SSRİ dağılıhdığıydı. Başımda gənclik havası mədəniyyət aləmində qabağıma kim çıxırdısa, nə görürdüm, əlimdən buraxmırdım. Hər gün irili-xırdalı nəse yazırdım. Başqa cəzətdə işləsəm də, "Kino"dan sifəzi sifəzi dalınca gəlirdi. Hər həftə kinostudiyaya, sənətkarların evinə gedib-gəlməkdən qısa zamanda məşurlaşmışdım.

Tanış-bilişlərimin sayı günbəgün artırdı. Hər şey bu minvalla getdiyi bir vaxtda tələməni Niyazi Bədəlova görüşdürdü. Kinomuzun veteran sənətkarlarından biriylə. O vədə Niyazi müəllim artıq səksəni yola salmışdı. Amma yaşına görə qıvrığıydı, hafizəsi də yerindəydi. Təqaüdə çıxdığından, özü demişkən, qoca qarısıyla bir damın altında dövrünü sürüb, gününü keçirirdi. Arada yaşadığı binayla üzbuəzde yerləşən Yasamal bazarına və dörd bir yandakı dükanlara baş çəkməyini nəzərə almasaq, axtaranda, demək olar, çox vaxt evdə tapardın.

Mən onunla bir yazılıq söhbət zamanı yaranan tanışlığın sonradan səmimi münasibətə çevriləcəyini, dostluq səviyyəsinə yüksələcəyini ağıla gətirə bilməzdim. Ən azından yaş fərqi nəzərə alınmadan. Axı o mənim babam yerindəydi. Haqlı yerə "ağıma gəlməyən başıma gəldi" deyiblər. Uzun illər bundan qabaq öz şəxsimdə gördüklərim bu qənaəti bir daha təsdiqlədi.

Niyazi Bədəlov əslən Şəkideniydi. Elə xasiyyətinə görə də oralıydı ki durmuşdu. Şəkililərə məxsus hazırcavablıq, bəmizlik canında-qanındaydı. Sadəliyi, səmimiyyəti, ünsiyyətçilliyi isə özge ələmiydi. Kimlə sözü-söhbəti tutdu, onunla axıracan varıydı. Ta bu adamın işi-gücü, qulluğu onu maraqlandırmazdı. Deməyim odur ki, tanışının, həmsöhbətinin vəzifəsindən, imkanlarından istifadə etmək barədə fikirləri bir yol xəyalında dolandırmazdı. Əqidəsi çürüklərdən deyildi axı, ona görə.

Uşaqqa uşaq, böyüklə böyük olmağı bacaran, yeri gələndə tay-tuş görünən, məqamı çatandasa pərdə saxlamağı bacaran bu kişi maraqlı ömür yolu keçmişdi. Doğulanda Azərbaycan çar Rusiyasının əsarəti altında yaşayırdı. Məktəbə gedirdi, sovet balalarından biri kimi yazıb-pozaq öyrənirdi. Və o öyrənən düz ömrünün sonunacan şəxsi nə qeydləri vardısa, hamısını əski əlifbaya yazırdı. Zarafat deyil, uşaq vaxtından ta doxsanı haqlayanacan bir əlifbadan yapışib durasan. Təqribən səksən ildə gör nə qədər işlər olmuşdu, neçə yol əlifba dəyişmişdi. O isə əli qələm tutanda öyrənib isinişdiyi hərflərdən əl çəkmirdi, onların köməyi ilə gündəliyini yazanda könlü açılırdı. Niyazi müəllimin ürək-könlü həmdəmini, səhifələri muncuq kimi xətlə yazılı dəftərini mən də görmüşəm. Baxmayaraq ki, can yoldaşı, ömür sirdaşı sayılacaq dəftər sirs dağarcığıydı. Orda sahibinin çoxlarına danışmadığı neçə-neçə mətləblər varıydı. Yəqin elə bu səbəbdən də hər saat üzə çıxmazdı. Evin içəri otağında, hündür, elçatmaz yerdə saxlanardı...

Niyazi müəllim Şəkide məktəbi bitirəbitirməz kinomexaniklik peşəsinə yiyələnmişdi. Rayon mərkəzindəki "Yeni yol" kino-

teatrında işə düzəlmişdi. 17-18 yaşlı gəncin sənətə maraq göstərməsi, kinomexanik köməkçisi kimi əmək fəaliyyətinə başlaması təsadüfi deyildi. Onun ailəsində teatra məxsusi münasibət varıydı. Atası, böyük qardaşı və emisi oğlu bütün Şeki camaatının tanıdığı və sevdiyi insanlarıydı. Ötən əsrin əvvəllərində onlar illər boyu həvəskar aktyorlar kimi tamaşaçılar qarşısında çıxış edib, məharət göstərmişdilər. Təbii ki, lap balaca yaşlarından düşdüyü mühit Niyazi Bədəlova da sehləmişdi. Amma o, teatri sevvə-sevvə digər istiqamətə üz tutdu. Taleyi incəsənətin ən cavan sahəsi-kinoyla

bağladı. Çox güman dövrünün gözüaçıq gənclərindən biri kimi o, bu sənətin imkanlarının genişliyinə, laubalı aləminə vurulmuşdu...

1931-36-cı illərdə həyatı Moskvada keçdi. Dövlət Kinematografiya İnstitutunun rejissorluq fakültəsinin tələbəsi kimi həyatının beş ilini sevib-seçdiyi sənətin incəliklərini öyrənməyə sərf etdi. Müəllimi dünya şöhrətli Sergey Eizenşteyn idi. Milli kinomuzun ilk peşəkar rejissoru kimi tarixə düşəcək, dünyadan nakam köçmüş Səməd Mərdanov, sonralar Azərbaycanın ən məşhur sənətkarları olacaq Hüseyn Seyidzadə, Əlisəttar Atakişiyev də onunla bir vaxtda oxuyurdular. Mədəniyyətimizdə yeni intibah dövrünün qurucuları o zaman bundan xəbərsiziydilər. Və böyük arzularla peşələrinin sirlərinə yiyələnirdilər. Onlar müəllimlərdən öyrəndiklərini bölüşməkdən vətənə tələsirdilər. Burda nəylə qarşılaşacaqlarını bilmədən. İstedadlarının, zəhmətlərinin müqabilində heç nə ummadan.

1930-cu illərin sonunda o zamankı "Azərbaycan" yeni gənc qüvvələr gəldi. Moskvada mühitindən çıxmış peşəkarlar kinoda öz sözlərini demək üçün qollarını çırmalayıb, həvəslə işə başladılar. Milli kadrların çatışmadığı, digər millətlərdən olanların meydan

soladığı vaxtda film çəkmək, sənət göstərmək çətin idi. Bu çətinlik Niyazi Bədəlovdan da yan keçmədi. 1938-ci ildə ara vermədən "Komsomol nəsl" və "Azərbaycan aşığı" sənədli filmlərini lentə aldıqdan sonra bədii filmlər rejissoru ixtisasına nəhaq yiyələnmediyini sübuta yetirmək istədi gənc Niyazi. O, istedadını tam nümayiş etdirmək üçün bədii kinoya üz tutmağa can atırdı. Bir yandan qələbinin hökmü bələydi, o biri yandan ixtisası ona bu hüquq verirdi. Belə bir vaxtda ədəbiyyatda ilk addımlarını atan Ənvər Məmmədyanlı "Ayna" adlı ssenarini kinostudiyaya təqdim elədi. Sadə bir kəndli qızının usta xalçaçı kimi necə yetişməsindən bəhs edən əsərə quruluş vermək Niyazi Bədəlova Hüseyn Seyidzadəyə tapşırıldı. O zamankı qaydalara görə, rejissorlarla yanaşı, Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin, Yazıçılar İttifaqının və Bakı kinostudiyası nümayəndələrinin təmsil olunduğu ssenari müzakirəsində tənqidi fikirlər səsləndi, mübahisə düşdü. Bir müddət sonra Moskva rejissor ssenarisini təsdiq etsə də, filmin xarici kinolentdə çəkilməsinə razılıq verilmədi. Niyazi və həmkarı baş verənlərdən usanmadılar. Tanınmış sovet kinorejissoru M.Çiavrelinin bədii rəhbərliyi ilə filmin çəkilişlərinə hazırlıq işləri aparıldı. Vətənpərvərliyi, milli təəssübkeşliyi seçilən gənc rejissorlar filmi erməni əsilli operatorun çəkilməsinə imkan vermədiyindən iki dəfə dəyişiklik oldu. Və son nəticədə kamera arxasında ali təhsilli kinooperator Əlisəttar Atakişiyev dayandı. Əsas qəhrəmanı Ayna rolunu oynamaq Leyla Bədibəylinin öhdəsindəydi. Di gəl, "Ayna" ortaya çıxmağa macal tapmadı. Sadalanan səbəblər üzündən yubanan film üzərində iş müharibənin başlamasıyla əlaqədar yarımcı qaldı. Əslində ekran əsəri gec də olsa, tamam-kamal ərəşəyə gələ bilirdi. Amma yenə də rejissorların qabağını problemlər kəsdi. Bu dəfə çəkilmiş materialların sənət baxımından yararsızlığı səbəb göstərildi. Hüseyn vəziyyətdən çıxış yolunu tapdı. O, lentə alınmış kadrlardan ərəşəyə gələcək yeni ekran əsərində-qisametrajlı bədii filmə istifadə etmək üçün kinostudiyanın rəhbərliyini razı saldı. Beləliklə, 1942-ci ildə İmran Qasimovun ssenarisində arxa cəbhədəkilərin döyüş meydanındakılara köməyindən söhbət açan "Sovqat" filmi yarandı. Bu, Niyazi Bədəlovun nəhayət ki, arzusunə çatması demək idi. Və çox güman, o özü də belə qənaətdəydi. Amma yox, rejissorun bədii kinoya birinci və axırıncı sovqatı oldu "Sovqat".

Aradan çox illər ötüb. Təqribən yetmiş beş il qabaq əslində nə baş verdiyini, nəyə görə Niyazi müəllimin bir daha bədii filmə üz tutmamasının səbəbini bilən çarşahidlər qalmayıb. Doğrusu, sağlığında sənətkarlar yetərincə görüşsümüz olsa da, bu sualın tam cavabını eşitdiyim yadıma gəlmir. Onunla həyat və sənət mövzusunda elədiyimiz söhbətlərdə bir yol bu məsələyə aydınlıq gətirməyib. Qəribədir ki, aramızdakı pərdə məsələsinə, ya nəyə görə bilmək istədiyim məqamı onun dilindən eşitməyə təkid etməmişəm. İndisə nə rejissorun özü var, nə də canlı şahidlər. Demək, bu sirri onlar özləriylə apardılar. Daha kimsənin əsl həqiqətdən aqah olacağına güman yoxdur. Bir

də, həqiqətə sahib çıxacaq insanın özü yoxsa, bundan nə fayda?

Niyazi Bədəlov taleyi ilə barışanlardandı. Hər halda, mən onu həmişə şükranlı gördüyümdən bunu əminliklə deyirəm. Çox yəqin bir daha bədii film çəkməmək "hökm"ünü də o, alın yazısı kimi qəbul etmişdi. Arada müəyyən illərdə Teatr Texnikumunda kino texnikası fənnindən dərs deməsini, dublyaj rejissorluğunu, Salyan Dövlət Dram Teatrının təşkilində rolunu və burada tamaşalara quruluş verməsini, təqaüdə çıxandan sonra "kiçik kino" həvəskarlar kinosunun inkişafındakı uğurlu fəaliyyətini hesaba almasaq, onun bütün həyatı sənədli filmlərin çəkilişində keçib.

Niyazi müəllim Böyük və Kiçik Qafqaz sıra dağlarında, Mingəçevir SES-də, Neft Daşlarında, Mil düzündə, qoruqlarda, idman yarışlarında, mədəniyyət günlərində və sair yerlərdə saysız-hesabsız süljetlər çəkib. Rejissor axırıncı dəfə kamera arxasına keçib, "Xəzər üzərində körpü"nü lentə alanda səksən yaşına biruc il qalmışdı. 1938-88-ci illər arasında onun müəllifi olduğu filmlərin siyahısında "Dağlıq Qarabağ", "Yeddilliyin qabaqcılları", "Biz Bakını müdafiə edirik", "Mirzə Fətəli Axundov", "Neft akademiyası", "Dağlarda ada", "Əbədi iz", "Estafet", "Xalq şairi Səməd Vürğun", "Onu Serafino çağırırdılar", "Hanı mənim övladlarım?" və sair sənədli ekran əsərləri, 1941-45-ci illər müharibəsini, "Ordenli Azərbaycan", "Novosti dnya", "İncəsənət", "İdman" və başqa kinojurnalları əhatə edən yüzlərlə süljetlər var. Bunların arasında dahi şairimiz Məhəmməd Füzulidən bəhs edən eyniadlı film xüsusilə diqqəti çəkir. 1958-ci ildə lentə alınmış "Məhəmməd Füzuli" nadir kadrlarla zəngindir. Burada Hüseynqulu Sarabski və Cabbar Qaryağdıoğlunun çıxışlarına, görkəmli aktyor Kazım Ziyanın ifasında səslənən qəzəllərə yer ayrılıb. Ölməz söz ustasının "Şikayətnamə" əsəriylə bağlı ekranlaşdırılmış parçanın hüsnüə bambaşqadır. Azərbaycan kinosunda dahi şairin bədii obrazı ilk dəfə məhz bu filmə xalq artisti Əli Qurbanovun ifasında yaradıldığına görə. Yeri gəlmişkən, görkəmli müğənni Zeynəb Xanlarovanın kinokamerayla birinci tanışlığı da buradan başlayıb. O dövrün neçə-neçə alimlərinin, sənətkarlarının əla qiymətini alan filmənd. Bədii kinoya təşəbbüs rejissorun sənədli ekranın diliylə bədii fikirlərini, duyğularını çatdırdığı canlı lent parçasından.

Yasamalda bir ev var. Üçüncü mərtəbəsində sadə, mehriban və surəti xəyalından itməyəcək bir insan yaşayırdı. Yanında qoca qarısı - əlindən çörək yediyim Şəfiqə xanım, stolunun üstündə termosda hazır çay...

Ev yerindədir. İllər o iki nəfəri qoparıb aparsa da, sakinləri dəyişən evin çörəyi təknədən üzölməyib. Sənətkarlar müəllimin halal ruzisindən binə tutan ocağın çörəyi üzölməz axı...

Seymur Elsevər
seymur_elsever@yahoo.com

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyəsi əsasında hazırlanıb.